

แนวทางการสอนค่านิยม ๑๒ ประการ สำหรับเยาวชน
WAYS OF TEACHING THE 12 VALUES FOR YOUTH

ดร.สมเกียรติ อินทสิงห์*
ผศ.สุนทรี คนเที่ยง**

บทคัดย่อ

จากสภาพปัญหาในสังคมไทยปัจจุบันที่มีความขัดแย้งทางความคิด และมาตรฐานทางศีลธรรมลดต่ำลง จึงมีความต้องการจากภาครัฐที่มุ่งหวังให้คนในชาติมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ประพฤติปฏิบัติต่อตนเองและส่วนรวมอย่างเหมาะสม อยู่ในศีลธรรมอันดี ภาครัฐจึงได้กำหนดค่านิยม ๑๒ ประการ ขึ้น ซึ่งในหน่วยงานด้านการจัดการศึกษาให้กับเยาวชนในชาติ สามารถดำเนินการได้ ๓ แนวทาง คือ ๑) การสอนค่านิยม ๑๒ ประการโดยตรงผ่านกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ๒) การสอนโดยบูรณาการในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ และ ๓) การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อส่งเสริมค่านิยม ๑๒ ประการ โดย จัดกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ ให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพบริบท ลักษณะผู้เรียน และความพร้อมของแต่ละสถานศึกษา

คำสำคัญ: ค่านิยม ๑๒ ประการ, การสอนค่านิยม, เยาวชน

ABSTRACT

From the current problems in Thailand, there is a conflict of opinions and low moral standards which, in turn, demand the government aiming to provide the nation its unity by conducting itself appropriately and morally. The government has set up the 12 values which the Department of Education to the National Youth can proceed 3 ways: 1) Teaching the 12 values directly through social studies, religion and culture learning area; 2) Teaching by integrating of each learning area; and 3) Creating extracurricular activities to promote the 12 values by managing learning experiences appropriately according to the context, learners' nature, and the readiness of each institute.

Keywords: The 12 values, Value teaching, Youth

บทนำ

การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานมีเป้าหมายสำคัญ คือ สร้างเด็กและเยาวชนให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพและเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีศักยภาพเพื่อเป็นกำลังสำคัญของชาติ เป็นพลเมืองอาเซียน รวมถึงเป็นพลเมืองโลกที่มีขีดความสามารถในการแข่งขัน สามารถดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพในศตวรรษที่ ๒๑ จึงเป็นภารกิจหลักของสถานศึกษา และครูผู้สอนต้องร่วมมือกันกับผู้ปกครองในการเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์แก่นักเรียนทุกคนเพื่อการเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และจัดกิจกรรมการเรียนการสอน พัฒนา

* อาจารย์ประจำสาขาวิชาหลักสูตรและการสอน ภาควิชาหลักสูตร การสอนและการเรียนรู้ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาหลักสูตรและการสอน ภาควิชาหลักสูตร การสอนและการเรียนรู้ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๓ “นวัตกรรมสร้างสรรค์ชุมชน และสังคมไทย ๔.๐”
วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐ ณ วิทยาลัยสงฆ์ล้านนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ทักษะชีวิต ทักษะการรู้เท่าทัน เพื่อการเป็นพลเมืองไทยที่เข้มแข็งนำไปสู่การสร้างสรรค์ประเทศไทยให้เจริญมั่นคง^๑ อย่างไรก็ตามจากสภาพปัญหาในสังคมไทยที่ผ่านมา ผู้คนในสังคมส่วนหนึ่งเกิดความขัดแย้งทางความคิด เริ่มมีมาตรฐานทางจริยธรรมลดลง มีค่านิยมที่ผิดแปลกไปจากวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมไทยที่ดีงาม ทั้งยังเกิดปัญหาทุจริตคอร์รัปชันในแวดวงราชการ รัฐวิสาหกิจ และภาคเอกชน และหากปล่อยให้เกิดการณ์เหล่านี้ดำเนินต่อไปเรื่อยๆ ย่อมไม่ส่งผลดีต่อสังคมไทยทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับเยาวชนที่จะเจริญเติบโตขึ้นมาเป็นกำลังสำคัญของชาติต่อไป

คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) และรัฐบาลไทยจึงได้ประกาศนโยบายค่านิยมหลักของคนไทย ๑๒ ประการ เพื่อเสริมสร้างและปลูกฝังให้กับประชาชนไทย โดยเฉพาะเยาวชน ดังนี้^๒

๑. มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
๒. ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน มีอุดมการณ์ในสิ่งที่ดีงามเพื่อส่วนรวม
๓. กตัญญูต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์
๔. ใฝ่หาความรู้ หมั่นศึกษาเล่าเรียนทั้งทางตรงและทางอ้อม
๕. รักษาวัฒนธรรมประเพณีไทยอันงดงาม
๖. มีศีลธรรม รักษาความสัตย์ ห่วงดีต่อผู้อื่น เผื่อแผ่และแบ่งปัน
๗. เข้าใจเรียนรู้การเป็นประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขที่ถูกต้อง
๘. มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย ผู้น้อยรู้จักเคารพผู้ใหญ่
๙. มีสติรู้ตัว รู้คิด รู้ทำ รู้ปฏิบัติตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
๑๐. รู้จักดำรงตนอยู่โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รู้จักอดออมไว้ใช้เมื่อยามจำเป็น มีไว้พอกินพอใช้ ถ้าเหลือก็แจกจ่ายจำหน่าย และพร้อมที่จะขยายกิจการเมื่อมีความพร้อม เมื่อมีภูมิคุ้มกันที่ดี
๑๑. มีความเข้มแข็งทั้งทางร่างกายและจิตใจ ไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจฝ่ายต่ำหรือกิเลส มีความละอายเกรงกลัวต่อบาปตามหลักของศาสนา

๑๒. คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมและของชาติมากกว่าผลประโยชน์ของตนเอง

กระทรวงศึกษาธิการในฐานะหน่วยงานหลักที่มีภารกิจสำคัญในการจัดการศึกษาให้กับเยาวชนไทย จึงได้กำหนดให้สถานศึกษาทุกแห่งนำเอาค่านิยม ๑๒ ประการนี้ ไปบูรณาการจัดการเรียนการสอนในทุกระดับ เพื่อให้เยาวชนเกิดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามค่านิยม ๑๒ ประการนี้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักในการจัดการศึกษาสำหรับเยาวชน ที่เป็นไปเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เจริญเติบโตทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาควบคู่กันไป ดังนั้น การสอนในสถานศึกษาจึงควรเสริมสร้างค่านิยมเหล่านี้ในหลากหลายรูปแบบทั้งการจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง การมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมชั้นเรียน การเข้าไปมีส่วนร่วมในชุมชนและหน่วยงานของภาครัฐ การศึกษาวรรณกรรมที่ช่วยกระตุ้นการคิดเกี่ยวกับค่านิยมที่เหมาะสม รวมทั้งการจัดกิจกรรมเสริมต่างๆ^๓ ซึ่งครูผู้สอนมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาเยาวชนโดยตรง โดยจัดการวางแผนการจัดประสบการณ์เพื่อให้ได้พัฒนาพฤติกรรมจิตใจ คุณธรรมจริยธรรม ทักษะทางสังคม และมีความเข้าใจทางวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลาย^๔ เป็นไปตามค่านิยม ๑๒ ประการนี้

^๑ กนกพร กระบวนศรี, วันดี พนมธนาภรณ์, ณัฐพงศ์ แสงศิริไพศาล และศุภพร บุคดา, หนังสือกิจกรรม รายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์ อจท., ๒๕๖๐). หน้าคำนำ.

^๒ รัฐบาลไทย, คสช. กำหนด ๑๒ ค่านิยมหลักของคนไทย เพื่อสร้างสรรค์ประเทศไทยให้เข้มแข็ง, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.thaigov.go.th/index.php/th/news1/item/84708-id84708>, ๒๕๕๗ [๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐]

^๓ Berkowitz, Marvin, W. The Science of Character Education, In Damon, William (Ed.), *Bringing in a New Era in Character Education*, (California: Hoover Institution Press, 2002), p. 43.

^๔ Cairns, J., Gardner, R. and Lawton, D. *Values and the Curriculum*, (London: Woburn Press, 2000), p. 8.

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๓ “นวัตกรรมสร้างสรรค์ชุมชน และสังคมไทย ๔.๐”
วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐ ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้เขียนจึงมีความสนใจที่จะศึกษาและนำเสนอแนวทางการสอนค่านิยม ๑๒ ประการสำหรับเยาวชน ในระบบการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อเป็นแนวทางให้กับครูผู้สอน ผู้บริหารสถานศึกษา ตลอดจนผู้ปกครอง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่างๆ ได้นำเอาค่านิยม ๑๒ ประการ ไปสอนให้กับเยาวชนในสถานศึกษาได้เกิดกระบวนการเรียนรู้เติบโตขึ้นมาเป็นคนที่มีคุณภาพและคุณธรรมต่อไป

การเกิดค่านิยม

ค่านิยมคือลักษณะที่บุคคลหรือสังคมยึดถือเป็นเกณฑ์ แรงจูงใจในการคิดตัดสินใจและกำหนดมาตรฐานพฤติกรรมของตนเองหรือสังคม เกิดจากประสบการณ์ การประเมินค่าของบุคคล ความเชื่อและเจตคติ การเกิดค่านิยมจะมีพฤติกรรม ๓ อย่าง คือ^๕

๑. การยอมรับค่านิยม พฤติกรรมในขั้นแรกนี้จะเป็นการลงความคิดเห็นว่าเหตุการณ์ สิ่งของ หรือการกระทำใดเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ บุคคลจะมีความเชื่อซึ่งมากน้อยแตกต่างกันไป ความเชื่อนี้จะกลายเป็นการยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่งและพร้อมที่จะวัดและประเมินสิ่งนั้น

๒. ความชอบในค่านิยม พฤติกรรมความชอบจะแทรกอยู่ระหว่างการยอมรับ การเกิดค่านิยม และความรู้สึกถูกผูกมัดอยู่กับค่านิยมนั้น ความชอบนี้จะประเมินจากทั้งตนเองและบุคคลข้างเคียง

๓. การผูกมัด เป็นขั้นที่มีความเชื่อมั่นว่าจะยอมรับค่านิยมนั้น เช่น การเคารพในผู้ใหญ่ การแสดงความอ่อนน้อม ซึ่งจะบ่งว่าบุคคลมีค่านิยมในสิ่งนั้น

ค่านิยมของแต่ละคนจะแตกต่างกันออกไป ในตัวคนเดียวก็จะมีค่านิยมในหลายๆ ชนิดได้ ซึ่งจัดเป็นระบบโดยการเข้ากลุ่มกัน โดยอาจจะการเรียงลำดับโดยพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของค่านิยมนั้น ซึ่งจะเห็นว่าของการกำหนดปรัชญาชีวิต เป้าหมายในชีวิต อุดมการณ์ อุดมคติก็ได้ จะเป็นการแสดงลักษณะค่านิยมตามที่ยึดถือ และพฤติกรรมต่อมาคือ การปฏิบัติ ซึ่งจะสังเกตจากพฤติกรรมภายนอกในสถานการณ์หนึ่ง ซึ่งในบางครั้งก็เป็นพฤติกรรมภายในที่ไม่ได้นำไปปฏิบัติก็ได้

การสอนค่านิยมสำหรับเยาวชนจึงสามารถสอนได้หลายค่านิยมไปพร้อมกัน เพื่อนำไปสู่การจัดระบบของค่านิยมส่วนบุคคล และสะท้อนออกมาเป็นพฤติกรรมการปฏิบัติที่เหมาะสม โดยอาศัยวิธีการสอนที่หลากหลายเหมาะสมกับวัยและบริบทของผู้เรียนในแต่ละสถานศึกษา

แนวทางการสอนค่านิยม ๑๒ ประการ

สำหรับแนวทางการสอนค่านิยม ๑๒ ประการ ผู้เขียนขอเสนอใน 3 แนวทาง ได้แก่

๑. การสอนทางโดยตรง ผ่านกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ซึ่งมีสาระของการเรียนรู้ ได้แก่ สาระที่ ๑ ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม สาระที่ ๒ หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม สาระที่ ๓ เศรษฐศาสตร์ สาระที่ ๔ ประวัติศาสตร์ และสาระที่ ๕ ภูมิศาสตร์ ซึ่งจะสามารถจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนได้เข้าใจเกี่ยวกับค่านิยม ๑๒ ประการได้โดยตรง

๒. การสอนโดยการบูรณาการในกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่างๆ ได้แก่ กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ ศิลปะ สุขศึกษาและพลศึกษา การงานพื้นฐานอาชีพและเทคโนโลยี ซึ่งสอนโดยสอดแทรกในวิธีสอนและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ ในด้านของคุณลักษณะ (Attributes) เช่น ความมีวินัยตรงต่อเวลา ซื่อสัตย์สุจริต รับผิดชอบงานเมื่อได้รับการมอบหมายจากกลุ่ม เป็นต้น

๓. การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร (Extracurricular activities) เป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักและเรียนรู้ค่านิยม ๑๒ ประการ ผ่านกิจกรรมหลากหลายนอกห้องเรียน มีทั้งกิจกรรมกลุ่มและรายบุคคล กิจกรรมลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ ที่มุ่งส่งเสริมลักษณะนิสัยให้สอดคล้องตามค่านิยม 12 ประการ

^๕ ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, จิตวิทยาการศึกษา, (กรุงเทพฯ : ศูนย์สื่อเสริมกรุงเทพ, ๒๕๕๓), หน้า ๒๗๕-๒๗๖.

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๓ “นวัตกรรมสร้างสรรค์ชุมชน และสังคมไทย ๔.๐”
วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐ ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตารางที่ ๑ แนวทางการสอนค่านิยม ๑๒ ประการทั้ง ๓ แนวทาง

๑. มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์		
การสอนโดยตรง	การสอนโดยการบูรณาการ	การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร
- สอนประวัติความเป็นมาของชาติไทย ความเสียสละของบรรพบุรุษไทย - สอนหลักธรรมคำสอนของแต่ละศาสนา ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ความแตกต่างและอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข - สอนเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ไทยที่มีต่อปวงชนชาวไทย	- สอดแทรกกรณีศึกษา (Case study) เกี่ยวกับประสิทธิภาพของพระมหากษัตริย์ไทย อาทิ โครงการในพระราชดำริ พระอัจฉริยภาพของพระมหากษัตริย์ไทย ตั้งแต่ในสมัยอดีต เป็นต้น - รายวิชาภาษาไทยให้ผู้เรียนถอดความหมายของเพลงชาติไทย เพลงสรรเสริญพระบารมี	- จัดกิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ ของชาติไทย เช่น งานวันปียมหาราชงานวันชาติ เป็นต้น - จัดกิจกรรมทางวิชาการเนื่องในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา เป็นต้น รวมทั้งให้ผู้เรียนเข้าร่วมกิจกรรมเนื่องวันสำคัญดังกล่าว เช่น การเวียนเทียน การเจริญสมาธิ เป็นต้น
๒. ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน มีอุดมการณ์ในสิ่งที่ดีงามเพื่อส่วนรวม		
การสอนโดยตรง	การสอนโดยการบูรณาการ	การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร
- สอนความหมายของความเสียสละ ความซื่อสัตย์ และความอดทน - สอนเกี่ยวกับบุคลิกลักษณะของบุคคลที่มีความซื่อสัตย์ เสียสละ และอุดมการณ์ทำในสิ่งที่ดีงามเพื่อส่วนรวม ซึ่งทำให้เป็นที่รักและชื่นชมของบุคคลรอบข้างและสังคม - สอนผลดีของบุคคลที่มีความอดทน ผ่านเรื่องราวของชีวิตส่วนตัวหรืออดีตชีวิตประวัติ	- สอนโดยใช้การแสดงละคร (Dramatization) การแสดงบทบาทสมมติ (Role playing) โดยมีการสอดแทรกเรื่องของความซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน มีอุดมการณ์ในสิ่งที่ดีงามเพื่อส่วนรวม - สอนโดยเน้นให้ผู้เรียนรู้จากปัญหา (Problem-based learning) เพื่อฝึกให้ผู้เรียนมีความอดทนในการเรียนรู้ แสวงหาข้อเท็จจริงในเชิงลึก วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา เพื่อนำมาสู่การแสวงคำตอบของปัญหานั้นๆ หรือแนวทางแก้ไขปัญหานั้นๆ ได้ตรงจุดและถูกต้อง	- จัดกิจกรรมค่ายอาสาพัฒนา เพื่อให้ผู้เรียนได้รู้จักการเสียสละและแบ่งปันให้กับผู้อื่น - จัดกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์เนื่องในโอกาสสำคัญต่างๆ เช่น เก็บขยะในชุมชน ขุดลอกคูคลอง สร้างฝายเก็บกักน้ำ เป็นต้น - จัดบอร์ดประกาศยกย่องผู้เรียนที่กระทำความดี เช่น เก็บเงินตกได้ แล้วนำมาคืนครู ชื่นชมผู้เรียนที่ออกไปบำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวม เป็นต้น
๓. กตัญญูต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์		
การสอนโดยตรง	การสอนโดยการบูรณาการ	การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร
- สอนความหมายของความกตัญญู กตเวทิตา - สอนลักษณะของบุคคลที่ประสบความสำเร็จจากความกตัญญู - สอนผ่านบทเพลง “คำน้ำนม” และ “พระคุณที่สาม” ให้ผู้เรียนเรียนรู้ความหมายแฝงไว้ในเนื้อเพลงที่สะท้อนเรื่องราวความรักของพ่อแม่ที่มีต่อลูก และครูอาจารย์ที่มีต่อ	- ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศและภาษาไทยให้นักเรียนเขียนเรียงความเกี่ยวกับความกตัญญูของตนเองที่มีต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์ - สอนโดยใช้กรณีศึกษา (Case study) เพื่อเสริมสร้างความกตัญญูโดยใช้สื่อจาก Social media ต่างๆ มาประกอบการสอนได้ เช่น คลิป	- จัดให้มีการมอบรางวัลลูกกตัญญูเนื่องในวันพ่อและวันแม่แห่งชาติ เพื่อช่วยสร้างต้นแบบ (Role Model) ให้กับผู้เรียนคนอื่นๆ ได้ชื่นชมและเกิดแรงบันดาลใจได้ปฏิบัติตาม - จัดทำสมุดบันทึกความดี ให้ผู้เรียนบันทึกสิ่งที่ดีที่ได้ปฏิบัติต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๓ “นวัตกรรมสร้างสรรค์ชุมชน และสังคมไทย ๔.๐”
วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐ ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ศิษย์ เพื่อให้เกิดจิตสำนึกเกี่ยวกับ ความมกัตัญญู	จาก Youtube หรือข่าวจากหน้า หนังสือพิมพ์ เกี่ยวกับพระคุณครู พระคุณของบิดามารดา เป็นต้น	
๔. ใฝ่หาความรู้ ใฝ่ศึกษาเล่าเรียนทั้งทางตรงและทางอ้อม		
การสอนโดยตรง	การสอนโดยการบูรณาการ	การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร
- สอนเกี่ยวกับลักษณะของบุคคลที่มีความเพียรใฝ่หาความรู้ ใฝ่ศึกษาเล่าเรียนแล้วประสบความสำเร็จในชีวิต - สอนวิธีการแสวงหาความรู้ทั้งจากบนเครือข่ายออนไลน์ แหล่งเรียนรู้ที่เป็นสถานที่ แหล่งข้อมูลจากตัวบุคคล และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่างๆ เพื่อส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑	- สอนโดยใช้วิธีการเน้นให้ผู้เรียนได้สืบค้น (Inquiry-based learning) ศึกษาประเด็นสำคัญของภาระงานนั้น วางแผน สืบค้นองค์ความรู้สำคัญ นำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ นำเสนอและอภิปรายร่วมกันในชั้นเรียน - แนะนำแหล่งเรียนรู้ต่างๆ (Learning resources) ที่ผู้เรียนสามารถไปศึกษาหาความรู้ได้ด้วยตนเอง เช่น ห้องสมุด ห้องปฏิบัติการทางคอมพิวเตอร์ พิพิธภัณฑ์ โบราณสถาน ศาสนสถาน เป็นต้น	- จัดชุมนุมหรือชมรมรักการอ่าน เพื่อส่งเสริมการสนใจใฝ่เรียนรู้ให้กับผู้เรียน - จัดแข่งขันทักษะการเขียน การอ่าน และการพูดในโอกาสต่างๆ เพื่อส่งเสริมการค้นคว้าหาความรู้และพัฒนาศักยภาพของตนเองอยู่เสมอ - สถานศึกษาจัดแหล่งเรียนรู้ให้หลากหลายสามารถตอบสนองลีลาการเรียนรู้ (Learning styles) ของผู้เรียน รวมทั้งความสามารถทางพหุปัญญา (Multiple intelligences) ให้ครอบคลุมทุกกลุ่มตามความเหมาะสม
๕. รักษาวัฒนธรรมประเพณีไทยอันงดงาม		
การสอนโดยตรง	การสอนโดยการบูรณาการ	การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร
- สอนความหมายของวัฒนธรรม และสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรมของไทยให้ผู้เรียนได้เห็นคุณค่า และวิธีการอนุรักษ์และสืบสานให้คงอยู่ตลอดไป - สอนวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ความเชื่อ และประเพณีต่างๆ ในแต่ละภูมิภาค เพื่อให้เรียนรู้ความหลากหลายและเคารพในความแตกต่างของแต่ละความเชื่อ	- ยกตัวอย่างโดยใช้ภูมิปัญญาไทยมาเป็นตัวขับเคลื่อนการคิด เช่น ในรายวิชาวิทยาศาสตร์ สามารถนำเอาผลิตภัณฑ์ข้าวหลาม มาส่งเสริมวิธีคิดทางกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ได้ว่ามีสารอาหารอะไรบ้าง ปฏิบัติเคมีที่เกิดขึ้นคืออะไร เป็นต้น - ใช้กรณีศึกษา (Case study) เกี่ยวกับเรื่องราวความเป็นไทยมาใช้ในการศึกษา เช่น ผ้าไหมไทย สินค้าไทย อาหารไทย เป็นต้น ที่สอดแทรกคุณค่าและความเป็นมาของชาติไทย ที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์	- จัดงานสัปดาห์ส่งเสริมวัฒนธรรมไทย มีการแข่งขันขับร้องเพลงไทย คัดลายมือ เปิดร้านอาหารไทยโดยฝีมือนักเรียน ประกวดแฟชั่นโชว์ผ้าไทย เป็นต้น - รมรงค์แต่งกายด้วยผ้าไทย 1 วัน ในแต่ละสัปดาห์ - อบรมหน้าเสาธงเกี่ยวมารยาทไทยเป็นประจำ - มอบรางวัลนักเรียนที่มีความประพฤติปฏิบัติถูกต้องตามมารยาทไทยอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เพื่อเสริมแรงทางบวกและเป็นแบบอย่างให้ผู้เรียนคนอื่น
๖. มีศีลธรรม รักษาความสัตย์ หวังดีต่อผู้อื่น เผื่อแผ่และแบ่งปัน		
การสอนโดยตรง	การสอนโดยการบูรณาการ	การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร
- สอนเกี่ยวกับศีลธรรมต่างๆ ตามหลักคำสอนของแต่ละศาสนาใน	- สอนโดยสอดแทรกผ่านกิจกรรมการเรียนรู้เป็นทีม (Team-based	- จัดค่ายคุณธรรม อบรมส่งเสริมการปฏิบัติตามหลักศีลธรรมจรรยาที่

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๓ “นวัตกรรมสร้างสรรค์ชุมชน และสังคมไทย ๔.๐”
วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐ ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รายวิชาเกี่ยวกับศาสนา - สอนประโยชน์จากการรักษาความสัตย์ และหวังดีต่อผู้อื่นผ่านนิทานหรือวรรณกรรมที่เหมาะสมกับวัยของผู้เรียน - ยกตัวอย่างศีลธรรม การประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน โดยสามารถนำคลิปวิดีโอ จากเว็บไซต์ของรัฐบาลไทย หรือภาพข่าวเหตุการณ์จากหน้าหนังสือพิมพ์หรือสื่อสังคมออนไลน์มาใช้ในการสอนได้	learning) โดยให้ผู้เรียนใช้ศีลธรรมต่างๆ ในการลงมือปฏิบัติงาน เช่น อธิบาท ๔ (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) พรหมวิหาร ๔ (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) ความมีน้ำใจ เป็นต้น สร้างข้อตกลงในการทำงานร่วมกันและต้องรักษาความสัตย์ปฏิบัติตามจนงานสำเร็จ - ในชั้นเรียนจัดให้ผู้เรียนได้กล่าวชื่นชมซึ่งกันและกันในช่วงต้นคาบเรียน เป็นการบริหารสมอง (Brain gym) เช่น การกล่าวถึงสิ่งดีของเพื่อน กล่าวขอบคุณ และขอโทษ เป็นต้น	เหมาะสม - จัดการแข่งขันตอบปัญหาทางธรรมะ เพื่อกระตุ้นความสนใจเกี่ยวกับการศึกษาหลักธรรมคำสอนทางศาสนาให้มากขึ้น - รมรงค์ให้มีการบริจาคสิ่งของเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติต่างๆ จากธรรมชาติ ตามความเหมาะสม เพื่อส่งเสริมการเผื่อแผ่และแบ่งปันหวังดีต่อผู้อื่น - จัดกิจกรรมสานสัมพันธ์ ฉันท์พี่น้อง ในสถานศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรัก สัมผัสสามัคคีร่วมกัน ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ
---	--	---

๗. เข้าใจเรียนรู้การเป็นประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขที่ถูกต้อง

การสอนโดยตรง	การสอนโดยการบูรณาการ	การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร
- สอนความหมายของประชาธิปไตย การปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข - สอนสิทธิและหน้าที่ของประชาชน ในฐานะพลเมืองระบอบประชาธิปไตย - ยกตัวอย่างประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยใช้ประชาธิปไตยเป็นฐานในการพัฒนา ควบคู่กับการสอน ทศพิธราชธรรมขององค์พระมหากษัตริย์ไทย	- ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้การสอนให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเลือกโดยใช้เสียงส่วนใหญ่ของชั้นเรียนในการตัดสินใจ - จัดกิจกรรมกลุ่ม (Group activities) ในชั้นเรียนเพื่อให้ผู้เรียนได้กิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกัน รู้จักเป็นผู้นำ ผู้ตาม รับฟังความคิดเห็นผู้อื่นตามความเหมาะสม โตแย้งบนฐานข้อมูล และใช้ภาษาที่สุภาพ เคารพในกติกาของกลุ่มและชั้นเรียน	- มีการเลือกหัวหน้าห้องและรองหัวหน้าห้องเพื่อรู้จักการยอมรับเสียงส่วนใหญ่ในชั้นเรียน - จัดให้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการนักเรียนหรือคณะกรรมการสภานักเรียนเพื่อส่งเสริมบรรยากาศประชาธิปไตยในโรงเรียน - พานักเรียนเข้าร่วมงานสำคัญต่างๆ เกี่ยวกับการเคารพความเป็นประชาธิปไตย เช่น ร่วมเป็นลูกเสือหรือเนตรนารีผู้สังเกตการเลือกตั้ง

๘. มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย ผู้น้อยรู้จักเคารพผู้ใหญ่

การสอนโดยตรง	การสอนโดยการบูรณาการ	การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร
- สอนเกี่ยวกับความหมายของระเบียบวินัย หลักการปฏิบัติตามระเบียบวินัย - สอนเกี่ยวกับกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ และกติกาต่างๆ ของการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข - สอนการมีสัมมาคารวะต่อผู้ที่อาวุโสกว่า การอ่อนน้อมถ่อมตน การปฏิบัติตัวในโอกาสต่างๆ อย่าง	- มอบหมายภาระงาน (Task) ให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติ และกำหนดกรอบเวลาที่เหมาะสม ให้ผู้เรียนได้ลงมือทำและส่งงานตามเวลาที่กำหนด เพื่อส่งเสริมความตรงต่อเวลา - ในการเรียนการสอนแต่ละคาบเรียน ผู้สอนฝึกให้ผู้เรียนรู้จักการทำความเคารพที่ถูกต้อง การไหว้ การทักทาย การใช้ภาษาในการสื่อสารที่	- จัดกิจกรรมหน้าเสาธงทุกเช้า ฝึกการเข้าแถวให้เป็นระเบียบเรียบร้อย มาเข้าแถวตรงเวลา - มีการตรวจเครื่องแต่งกาย ทรงผม เล็บ ฯลฯ ตามระเบียบข้อบังคับของสถานศึกษา - สานสัมพันธ์ร่วมกับสมาคมผู้ปกครองและครู (PTA) และสมาคมนักเรียนเก่า มีการให้

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๓ “นวัตกรรมสร้างสรรค์ชุมชน และสังคมไทย ๔.๐”
วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐ ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เหมาะสม การใช้ภาษาตามระดับบุคคลที่ถูกต้อง	ถูกต้อง เหมาะสมกับบุคคลในแต่ละระดับ	คำแนะนำ แนวทางการเรียนต่อและการใช้ชีวิตที่เหมาะสม
๙. มีสติรู้ตัว รู้คิด รู้ทำ รู้ปฏิบัติตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว		
การสอนโดยตรง	การสอนโดยการบูรณาการ	การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร
- นำพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ มาสอนให้กับผู้เรียนได้ศึกษาเรียนรู้ วิเคราะห์ สังเคราะห์ และนำมาสู่การปฏิบัติ - สอนความรู้เกี่ยวกับการมีสติตามหลักศาสนา และการนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน - นำกรณีตัวอย่างของบุคคลที่ไม่มีสติในการใช้ชีวิต จนทำให้ชีวิตตนเองพลาตลง เพื่อกระตุ้นการสร้างภูมิคุ้มกันให้ผู้เรียนมีสติ รู้คิด รู้ทำตามหลักคำพ่อสอน	- สอนให้ผู้เรียนได้ฝึกทักษะกระบวนการคิดในหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ การคิดวิเคราะห์ (Analytic thinking) การคิดสร้างสรรค์ (Creative thinking) การคิดไตร่ตรอง (Reflective thinking) การคิดอย่างเป็นระบบ (Systematic thinking) การคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical thinking) เป็นต้น - สอนให้ผู้เรียนหาเหตุและผล ที่นำมาสรุปคำตอบอย่างรอบคอบถี่ถ้วน พินิจพิจารณารอบด้านอย่างเหมาะสม - สอนให้ผู้เรียนรู้จักการวางแผนในการเรียน การทำงานตามที่ได้รับมอบหมาย โดยอาจทำเป็น Gantt chart	- จัดบอร์ดนิทรรศการเกี่ยวกับพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ให้ผู้เรียนได้มาศึกษาเรียนรู้ - ฝึกให้ผู้เรียนได้มีโอกาสทำสมาธิ เช่น หน้าเสาธง ในชั้นเรียน หรือในศาสนสถานต่างๆ ตามโอกาสที่เหมาะสม - พาผู้เรียนไปทัศนศึกษาแหล่งเรียนรู้ที่เป็นโครงการในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ เช่น ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นต้น
๑๐. รู้จักดำรงตนอยู่โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง		
การสอนโดยตรง	การสอนโดยการบูรณาการ	การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร
- สอนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency economy) อันประกอบด้วยที่มา 3 ห่วง 2 เงื่อนไข 4 มิติ - ประโยชน์ของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการดำรงชีวิต - แนะนำประเทศอื่นๆ ที่น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ รวมทั้งคำกล่าวยกย่องจากองค์การสหประชาชาติ (UN)	- จัดสอน “ศาสตร์ของพระราชา” โดยสอดแทรกเข้าไปในเนื้อหาของแต่ละรายวิชา เพื่อให้ผู้เรียนได้ซาบซึ้ง และเข้าใจของหลักคิดความพอเพียง อันจะนำไปสู่การปฏิบัติต่อไป - สอนหลักคิดของความพอเพียง ได้แก่ การคิดอย่างมีเหตุผล การคิดพอประมาณ การคิดเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน เพื่อเป็นแนวทางของการปฏิบัติอย่างพอเพียง ที่จะทำให้การทำงานต่างๆ สำเร็จได้	- จัดอบรมค่าย “นักเรียนไทย หัวใจพอเพียง” เพื่อส่งเสริมนิสัยความพอเพียงให้กับผู้เรียน - จัดให้มีธนาคารโรงเรียน หรือสหกรณ์ออมทรัพย์นักเรียนเพื่อส่งเสริมการออมให้กับนักเรียนในโรงเรียน - รมรณรงค์การใช้สินค้าพุ่มเพื่อยให้รู้จักการนำของเก่า (Reuse) หรือของที่ไม่ใช้แล้วนำกลับปรับปรุงมาใช้ใหม่ (Recycle)
๑๑. มีความเข้มแข็งทั้งทางร่างกายและจิตใจ ไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจฝ่ายต่ำหรือกิเลส มีความละอายเกรงกลัวต่อบาปตามหลักของศาสนา		
การสอนโดยตรง	การสอนโดยการบูรณาการ	การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร
- สอนหลักธรรมเกี่ยวกับความ	- สอนเกี่ยวกับโทษของสารเสพติด	- จัดงานสัปดาห์ต่อต้านยาเสพติด มี

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๓ “นวัตกรรมสร้างสรรค์ชุมชน และสังคมไทย ๔.๐”
วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐ ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ละอายเกรงกลัวต่อบาป เช่น ศาสนาพุทธ มี “หิริ โอตัปปะ” ชี้ให้เห็นผลดีและผลร้ายของผู้ปฏิบัติตามและไม่ปฏิบัติตามหลักคำสอนนี้ เป็นต้น - สอนให้เห็นตัวอย่างของคนที่ดีหลงผิดไปในทางอำนาจไต่ต่ำหรือกิเลสจนทำให้ชีวิตตนเอง ครอบครัว ล้มเหลว และสังคมเดือดร้อน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความกลัว ไม่อยากปฏิบัติเช่นนั้น หัดเข้มแข็งทั้งทางร่างกายและจิตใจ ไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจไต่ต่ำหรืออบายมุขทั้งปวง	การปฏิเสธไม่ไปแวะช้อปปิ้ง - สอนเกี่ยวกับความประพฤติดนตอพศตรงข้ามที่เหมาะสม ไม่ล่วงละเมิดทางเพศ ไม่กระทำการชู้สาว ซึ่งจะส่งผลเสียทั้งทางร่างกาย จิตใจ และทางกฎหมายด้วย - สอนเกี่ยวกับภัยร้ายของการทุจริตคอร์รัปชัน ฉ้อราษฎร์บังหลวง - สอนโดยสอดแทรกข้อพึงระวังเกี่ยวกับการคัดลอกงานทางวิชาการ เช่น การ Copy งานจากอินเทอร์เน็ตโดยไม่อ้างอิงแหล่งที่มา หลีกเลี่ยงการขโมยเอางานของผู้อื่น มาเป็นของตน	การประกวดจัดบอร์ดนิทรรศการ บรรยายให้ความรู้ การแข่งขันตอบปัญหาทางวิชาการ แสดงละครต่อต้านยาเสพติด เป็นต้น - จัดกิจกรรมให้ความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติตัวต่อเพศตรงข้าม และการไม่ซิงสุกก่อนห่ม - รมณรงค์ให้ความรู้เกี่ยวกับภัยร้ายของการคอร์รัปชัน ให้ทั้งผู้เรียน ผู้ปกครอง และชุมชนใกล้เคียงได้รับทราบและตระหนัก ช่วยกันป้องกันมิให้เกิดขึ้นในชุมชนและสังคมของตนเอง
๑๒. คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมและของชาติมากกว่าผลประโยชน์ของตนเอง		
การสอนโดยตรง	การสอนโดยการบูรณาการ	การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร
- สอนเกี่ยวกับทรัพย์สินสมบัติของสาธารณะ ที่มา ความสำคัญ และการธำรงรักษา เช่น ถนนหนทาง ป้ายจราจร ล้วนมาจากภาษีของประชาชนทุกคน ชาวไร่ ชาวนา จึงต้องช่วยกันรักษา มิให้สูญหาย ทุกคนมีส่วนร่วมรับผิดชอบ สร้างจิตสำนึกร่วมกัน (Sense of belonging) - สอนให้รู้จักรักสังคมส่วนรวมมากส่วนตน เพราะหากสังคมร่มเย็นเป็นสุข ตัวเราก็จะอยู่อย่างมีความสุขไปด้วยเช่นเดียวกัน	- สอนให้ผู้เรียนรู้จักอนุรักษ์พลังงาน อาทิ การปิดไฟเมื่อไม่ใช้ ปิดพัดลม หรือเครื่องปรับอากาศเมื่อเรียนเสร็จ เป็นต้น - สอนให้รู้จักการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า เช่น การใช้น้ำอย่างประหยัด การใช้กระดาษอย่างคุ้มค่า นำสิ่งของที่มีสภาพดีกลับมาใช้ใหม่ เป็นต้น - สอนโดยใช้การเรียนรู้ที่เน้นการร่วมมือ (Cooperative learning) โดยผู้เรียนต้องทำงานร่วมกัน ฝึกให้คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมก็คือกลุ่มของตนเอง มากกว่าผลประโยชน์ส่วนตัว	- จัดกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ อาทิ การปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ การเก็บขยะในชุมชน การไปให้ความรู้เรื่องต่างๆ แก่คนในชุมชน เป็นต้น - รมณรงค์การใช้จักรยานแทนรถจักรยานยนต์หรือรถยนต์ การเดินทางโดยใช้ระบบขนส่งมวลชนทางเดียวกันไปด้วยกัน เป็นต้น เพื่อลดการใช้ทรัพยากรน้ำมัน ลดการสร้างมลภาวะและภาวะโลกร้อน

สรุป

ค่านิยมคือลักษณะที่บุคคลหรือสังคมยึดถือเป็นเกณฑ์ แรงจูงใจในการคิดตัดสินใจและกำหนดมาตรฐานพฤติกรรมของตนเองหรือสังคม ภาครัฐได้กำหนดค่านิยม ๑๒ ประการขึ้นเพื่อมุ่งหวังให้ประชาชนทุกคน โดยเฉพาะเยาวชนที่จะเจริญเติบโตขึ้นมาเป็นกำลังสำคัญของชาติ ได้มีแนวทางในการประพฤติปฏิบัติที่เหมาะสมในฐานะของการเป็นพลเมืองไทย แนวทางในการสอนค่านิยม ๑๒ ประการ สามารถดำเนินการได้ ๓ แนวทาง ได้แก่ การสอนโดยตรงผ่านกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม การสอนโดยการบูรณาการผ่านกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่นๆ และการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรในสถานศึกษาแต่ละแห่ง เมื่อเยาวชนได้มีโอกาสเรียนรู้อ่านค่านิยมทั้ง ๑๒

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๓ “นวัตกรรมสร้างสรรค์ชุมชน และสังคมไทย ๔.๐”
วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐ ณ วิทยาลัยสงฆ์ล้านนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประการนี้แล้ว ย่อมจะช่วยเสริมสร้างมั่นคงถาวรทางความคิดและจิตใจที่ดีงาม พัฒนาประเทศชาติให้เจริญสถาพร
สืบไปได้อย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

กนกพร กระบวนศรี, วันดี พนมธนาภรณ์, ณัฐพงศ์ แสงศิริไพศาล และศุภสร บุคตา, หนังสือกิจกรรม รายวิชา
เพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์ อจท., ๒๕๖๐.

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, จิตวิทยาการศึกษา, กรุงเทพฯ : ศูนย์สื่อเสริมกรุงเทพ, ๒๕๕๓.

รัฐบาลไทย, คสช. กำหนด ๑๒ ค่านิยมหลักของคนไทย เพื่อสร้างสรรค์ประเทศไทยให้เข้มแข็ง, [ออนไลน์],
แหล่งที่มา: <http://www.thaigov.go.th/index.php/th/news1/item/84708-id84708>, ๒๕๕๗ [๑๓
กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐].

Berkowitz, Marvin, W. *The Science of Character Education*, In Damon, William (Ed.),
Bringing in a New Era in Character Education, California: Hoover Institution Press, 2002.

Cairns, J., Gardner, R. and Lawton, D. *Values and the Curriculum*, London: Woburn
Press, 2000.